

PRÁVNÍ POSTAVENÍ OSOBY (CIVILISTY) AKTIVNĚ SE ÚČASTNÍCÍ NEPŘÁTELSTVÍ

ÚVOD

Hlavním cílem MHP je zajistit ochranu obětí ozbrojených konfliktů a stanovit pravidla pro provádění nepřátelských akcí tak, aby panovala rovnováha mezi vojenskou nezbytností a lidskostí. Základní zásadou MHP je zásada rozlišování, podle které nelze za ozbrojeného konfliktu směřovat útoky proti civilnímu obyvatelstvu. Jedinou výjimkou z této zásady je, pokud se civilista přímo účastní nepřátelství, což má za následek pozastavení jeho ochrany. Naopak komatanti mají v případě mezinárodního ozbrojeného konfliktu právo přímo se nepřátelství účastnit. V souvislosti se zvýšením prolínání civilního obyvatelstva s ozbrojenými aktéry v rámci nepřátelských akcí představil Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK) v roce 2009 oficiální stanovisko ve *Směrnici k pojmu přímé účasti na nepřátelských akcích podle mezinárodního humanitárního práva* (Výkladová směrnice)¹ k vyjasnění právního postavení civilisty a pojmu přímé účasti na nepřátelství.

POSTAVENÍ CIVILISTY PODLE ŽENEVSKÝCH ÚMLUV A DODATKOVÝCH PROTOKOLŮ

Ženevské úmluvy z roku 1949 poskytují ochranu raněným a nemocným příslušníkům ozbrojených sil v poli, raněným, nemocným a trosčnickům ozbrojených sil na moři, válečným zajatcům a civilním osobám za války. Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z roku 1977 ochranu rozšiřují na některé další kategorie osob (např. raněné a nemocné civilisty).

Definice civilní osoby

Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (Čtvrtá úmluva) pojem civilní osoby výslovně nedefinuje, a proto se pro účely rozlišení využívalo negativní vymezení z definice válečných zajatců stanovené v čl. 4 *Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci* (Třetí úmluva). Přijetím *Dodatkového protokolu I* z roku 1977 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů byla zakotvena v článku 50 definice, která negativně vymezuje civilistu jako osobu, která není příslušníkem ozbrojených sil některé ze stran v konfliktu, jak je vymezuje článek 43 *Dodatkového protokolu I*, ani nepatří do žádné z kategorií osob uvedených v čl. 4 A), 1., 2., 3. 6, tedy jedná se o osobu, nepatřící do žádné z následujících kategorií²:

- a) Příslušníci všech organizovaných skupin, sil a jednotek, které jsou pod velením osob odpovědných straně konfliktu za jednání svých podřízených;
- b) Příslušníci ozbrojených sil stran v konfliktu a také příslušníci milic a dobrovolnických sborů, jež jsou součástí ozbrojených sil;
- c) Příslušníci pravidelných ozbrojených sil, kteří se hlásí k vládě nebo k moci, kterou neuznává mocnost, která drží zajatce;

¹ICRC, Interpretive Guidance on the notion of direct participation in hostilities under international humanitarian law, *International Review of the Red Cross*, Vol. 90, No. 872, 2008, str. 991-1047.

² Pod písmenem a) je vymezení ozbrojených sil dle čl. 43 *Dodatkového protokolu I*, pod písmeny ostatními je vymezení kategorií osob uvedených v čl. 4 *Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci*. Je zřejmé, že kategorie osob pod písmeny a) se mohou prolínat s kategoriemi pod písmeny b) až d), důvod je historický a plyne z vývoje mezinárodního humanitárního práva

- d) Příslušníci jiných milic a jiných dobrovolnických sborů, včetně členů organisovaných hnutí odporu, kteří příslušejí k jedné straně v konfliktu a kteří:
- mají v čele osobu, odpovědnou za své podřízené,
  - mají pevný rozeznávací znak viditelný na dálku,
  - nosí otevřeně zbraně,
  - šetří při svých úkonech zákonů a obyčejů válečných;
- e) Příslušníci tzv. levée en masse (obyvatelé neobsazeného území, kteří se při příchodu nepřítele z vlastního popudu chopí zbraně, aby bojovali proti pronikajícímu vojsku, aniž by měli čas ustavit se v pravidelné ozbrojené síly, nosí-li otevřeně zbraně a zachovávají-li zákony a obyčaje válečné)

Článek 50 dále stanoví presumpci postavení civilisty tak, že v případě pochybnosti, zda se jedná o civilní osobu, bude taková osoba považována za osobu civilní.

Ochrana civilních osob

Dodatkový protokol I z roku 1977 garantuje v článku 51 ochranu civilních osob, tzn., že tyto osoby požívají všeobecné ochrany proti nebezpečím vznikajícím v důsledku vojenských operací a nesmí být objektem útoku. Stanoví však v odst. 3 tohoto článku výjimku z této ochrany: „*Civilní osoby požívají ochrany poskytované tímto oddílem s výjimkou případu, kdy se přímo účastní nepřátelských akcí a po dobu těchto akcí.*“ Toto pravidlo lze také dovodit ze společného článku 3 *Ženevských úmluv* vztahujícího se na ozbrojené konflikty, které nemají mezinárodní povahu a obdobně také čl. 13 odst. 3 *Dodatkového protokolu II* o ochraně obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Pojem přímé účasti na nepřátelství však tyto úmluvy nevymezují.

ZÁVĚRY VÝKLADOVÉ SMĚRNICE

Výkladová směrnice přijatá shromážděním MVČK dne 26. února 2009 si stanovila za cíl vyjasnit právní výklad pojmu přímé účasti na nepřátelství ve vztahu k mezinárodnímu i vnitrostátnímu ozbrojenému konfliktu. Obsahuje deset doporučení, která odpovídají na tyto tři otázky:

- kdo je považován za civilistu pro účely provádění zásady rozlišování?
- jaké jednání představuje přímou účast na nepřátelských akcích?
- jakými podmínkami se řídí ztráta ochrany před přímým útokem?

Pojem civilista

I. Pojem civilista v mezinárodním ozbrojeném konfliktu

Pro účely principu rozlišování v mezinárodním ozbrojeném konfliktu se všechny osoby, které nejsou příslušníky ozbrojených sil strany konfliktu ani osobami účastnicími se v levée en masse [tj. spontánního odporu obyvatelstva], považují za civilisty, a tudíž požívají ochrany před přímým útokem s výjimkou doby, kdy se přímo účastní nepřátelství, a jen této doby.

II. Pojem civilista ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu

Pro účely principu rozlišování ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu se všechny osoby, které nejsou příslušníky ozbrojených sil státu ani organizovaných ozbrojených skupin strany konfliktu, považují za civilisty, a tudíž požívají ochrany před přímým útokem s výjimkou doby,

kdy se přímo účastní nepřátelství, a jen této doby. Ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu představují organizované ozbrojené skupiny ozbrojené síly nestátní strany konfliktu a jsou tvořeny právě těmi jednotlivci, jejichž nepřetržitou funkcí je přímá účast v nepřátelství („nepřetržitá bojová funkce“).

III. Soukromí kontraktori a občanskí zaměstnanci

Soukromí kontraktori a zaměstnanci strany ozbrojeného konfliktu, kteří jsou přítomni civilisty (viz výše: I. a II.), požívají ochrany před přímým útokem s výjimkou doby, kdy se přímo účastní nepřátelství, a jen této doby. Jejich činnost či umístění je však mohou vystavit zvýšenému riziku náhodného zranění či smrti, dokonce i když se přímo neúčastní nepřátelství.

Institut přímé účasti na nepřátelství

IV. Přímá účast na nepřátelských akcích jako specifický čin

Pojem přímé účasti na nepřátelských akcích se vztahuje na konkrétní činy prováděné jednotlivci jako součásti provádění nepřátelských akcí mezi stranami ozbrojeného konfliktu.

V. Základní znaky přímé účasti na nepřátelství

Aby konkrétní čin mohl být považován za přímou účast na nepřátelských akcích, musí splňovat současně tato kritéria:

- 1. Musí být pravděpodobné, že čin nepříznivě ovlivní vojenské operace nebo vojenskou kapacitu účastníka ozbrojeného konfliktu nebo případně způsobí smrt, zranění nebo zničení osob nebo objektů chráněných před přímým útokem (práh škodlivosti) a*
- 2. musí existovat přímá příčinná souvislost mezi jednáním a újmou, která může vyplývat z tohoto jednání, nebo z koordinované vojenské operace, jejíž je tento čin nedílnou součástí (přímá příčinná souvislost), a*
- 3. tento čin musí být konkrétně určen k tomu, aby přímo způsobil požadovaný práh škodlivosti ve prospěch účastníka konfliktu a na úkor jiného (nepřátelský nexus).*

VI. Začátek a konec přímé účasti v nepřátelských akcích

Nedílnou součástí takového jednání jsou přípravná opatření k provedení specifického činu přímé účasti v nepřátelských akcích, jakož i zaujetí místa jeho výkonu a návrat z tohoto místa.

Podmínky ztráty ochrany před přímým útokem

VII. Časová působnost ztráty ochrany

Civilisté ztrácejí ochranu před přímým útokem po dobu trvání každého konkrétního činu, který se rovná přímé účasti na nepřátelských akcích, zatímco členové organizovaných ozbrojených skupin, kteří jsou příslušníky nestátní strany ozbrojeného konfliktu, přestávají být civilisty (viz II.) a ztrácejí ochranu před přímým útokem, a to po dobu, po kterou vykonávají nepřetržitou bojovou funkci.

VIII. Preventivní opatření a domněnky v případě pochybností

Je třeba přijmout veškerá proveditelná preventivní opatření při určování toho, zda jde o civilní osobu, a pokud ano, zda se tato civilní osoba přímo účastní na nepřátelských akcích. V případě pochybností se předpokládá, že daná osoba je chráněna před přímým útokem.

IX. Omezení použití síly v přímém útoku

Kromě omezení stanovených mezinárodním humanitárním právem pro specifické prostředky a způsoby vedení boje, a, aniž jsou dotčena další omezení, která mohou vyvstat na základě jiných použitelných oblastí mezinárodního práva, nesmí druh a stupeň síly, který je přípustný vůči osobám, jež nemají právo na ochranu před přímým útokem, překročit to, co je skutečně nezbytné k dosažení legitimního vojenského cíle za daných okolností.

X. Důsledky opětovného získání civilní ochrany

Mezinárodní humanitární právo civilistům nezakazuje ani nepovoluje přímou účast na nepřátelských akcích. Pokud se civilisté přestanou přímo účastnit nepřátelských akcí nebo pokud členové organizovaných ozbrojených skupin, které jsou součástí nestátní strany v ozbrojeném konfliktu, přestanou vykonávat své nepřetržité bojové funkce, znovu získají plnou civilní ochranu před přímým útokem, nejsou však osvobozeni od stíhání za porušení vnitrostátního a mezinárodního práva, jichž se případně dopustili.

Tento dokument je výsledkem aplikovaného výzkumu Ústavu mezinárodních vztahů, v.v.i., v rámci projektu TA ČR BETA 2, č. TIRVMZV814 nazvaného „Aktuální výzvy mezinárodního práva“.